

ESALDI KAUSALAK BIZKAIAN

Iñaki GAMINDE

Aita Villasante euskaltzainburu ohiaren omenez egingo den Iker-6 liburu-kian parte hartzeko gomita jaso nuenean, Villasanteren beharrarekin zelanbaiteko lotura euki zezakeen zerozer egitea pentsatu nuen; bide batez, egingo nuen horrek Dialektologia Batzordearen iharduerarekin zerikusia eukitzeari ere interes-garri eritzi nion. Hori dela eta, *La oración causal en vasco* deritzon liburua go-goan erabilita, nire materialetan jasota dauzkadan alor honetako esaldiak sailkatzeari ekin nion. Halan da ze, hemen aurkezten ditudan materialen bidez, Bizkaiko barietateetan erabiltzen diren esaldi kausal moetak ezaguterazi gura dut, horrek ez du esan gura, jakina, besterik ez dagoenik niri agertu ez zaidala baino. Jasoko esaldi kausalen sailkapenerako Villasantek goian aitatuko beharrean egineko sailkapen antzekoa egingo dut; alde batetik, kausal koordinatuak eta, beste aldetik, menpekoak bereizten ditudala.

Barietateen sailkapenari dagokionez, Bonaparte erregegaiak egineko ohizkoa oinarritzat hartu dut.

Behartxo honetan aurkezten ditudan esaldi eredu guztiak aipatzen diren herrietako lekukoekin magnetofoz jasoak izan dira.

Hona hemen Bizkain esaldi kausalak egiteko jaso ditudan era desberdinak:

	eta
	ze
Koordinatuak	ze ... eta
	eze
	zergatik ze
	— lako
	— lakoan
	— n lez
	— na lez
Menpekoak	— n moduan
	— nez gero
	— ela eta
	— zelan ... —n
	— ya ke ta ... —n

Esaldi koordinatuen hedaduraz eta, ze eta ze ...eta barietate guztietan agertzen direla esan dezakegu. Eze Plentziako barietateko hiru herritan baino ez zaigu agertu eta berauetan Eze-rekin batera ze ere erabiltzen da. Azkenik, zergatik ze niri Lekeition baino agertu ez bazait ere badakit Markinan eta inguruko herrietan erabiltzen dena; eta beronen aldakia den zergatik eze Bermeon ere erabiltzen dena jakin dut; hala ere, aitaturko herriotan esaldi eredurik ez dut bildu.

Menpekoei dagokienez, barietate guztietan —lako agertzen zaigu; Arrigorriaga, Plentzia eta Bermeoko barietateetako herri batzutan berorren ordezkariak eta lakoan agertu izan zaizkigu. Herri horietan —lako(a) honek beste funtzio baterako erabiltzen da, h.d.:

- etor dalako dekot
- estekot iños yon naselakorik

—n lez, —na lez, —n moduan eta zelan ... —n aldakitzat har ditzakegu, hedatuena —n lez izanda, —na lez Arratian, —n moduan Arrigorriagako barietatean eta zelan ... —N ekialdean agertzen zaizkigu.

Azkenik, —nez gero herri bitan agertu izan zaigun arren arruntenak ya ke (ta) ...—N eta beronen aldakiak izaten dira.

Hona hemen, gorago aurkeztu egitura moeta bakoitzeko barietate desberdinetan jasoko esaldi erede batzu:

1. KOORDINATUAK

1.1. Eta

Plentziako barietatea:

- banoa belu de ta (Bakio)
- aitu isu bataren bat etzen sartu da ta (Leioa)
- belu nator trena galdu dot eta (Berango)
- bano belu da ta (Sopela)
- sos oñes ondikarren goxeti da ta (Urduliz)
- orreri itxi geldi amomak garbittuko deu te (Gatika)
- guardasola eroaixu eurie ingo deu igual ta (Zamudio)
- gordosola yaroak eurie ingo deuela antza yekok eta (Lezama)

Arrigorriagako barietatea:

- yoan bear dot berandu de ta (Buja)
- Arraixen euskerarik es, nik estot esetu te (Larraskitu)
- suk nik baño obeto iten dosu te (Begoña)
- nator berandu trena galdu dot eta (Basauri)
- berandu nator trena galdu dot eta (Zaratamo)
- banoa trenak ensegida urteten deu te (Zeberio)
- banoa berandu de eta (Arrankudiaga, Galdakao)

Orozkoko barietatea:

— ori umeori artuixu jausi ingo da ta (Orozko)

Arratiako barietatea:

— yoan ein biot berandu de ta (Zeanuri)

— banoa berandu de ta (Dima, Igorre)

— banoa berandu de eta (Larrabetzu)

Bermeoko barietatea:

— banue berandu de ta (Bermeo)

— eruan aterkiña igual euridxa ingo dau ta (Mundaka)

— banoye berandu de ta (Elantxobe)

Gernikako barietatea:

— gordosola eroixu aurie ingo daula esan leitte ta (Mungia)

— belu nator trena galdu dot eta (Meñaka)

— bidxar akabauko dot oiñ estekot denporarik eta (Foru)

— berandu nator trena galdu dot eta (Muxika)

— banoa itxaitten dekotas ta (Axangiz)

— artu ori umie jausi ingo da espabe ta (Zornotza)

— eruixu guardasola euridxe eitteko antza deko ta (Abadiño)

Otxandioko barietatea:

— erueixu guardasola badaespada auridxe ingo dau te (Otxandio)

— banoye berandu da ta (Legutio)

Markianko barietatea:

— banoye berandu da ta (Aulesti)

— eruixu guardasola eurixe itteko itxuri deuke eta (Etxebarri)

— banoya berandu da ta (Ermua)

1.2. Ze

Plentziko barietatea:

— eroixu gordosola se euri ingo deu (Lemoiz)

— bier akabakot se oin estekot denporarik (Leioa)

— epertikera pere emeti dabilztes bi edo iru klase, se etorten dire epertikera antzekok andiaok direnak (Berango)

— barre naye itxen gendun se pasa ekiun jenero bakotxik (Sopela)

— bano se belu da (Barrika)

— emen itten san gastaik denpora andiñ eukitteko eseun balio ixeten se s-partu itten san (Gatika)

— koyuisu guardasola se auri ingo dau (Loiu)

— bano se espabe trena ingo dot utz (Erandoio)

- kotxean yoan biadu se espere berandu allegauko gara (Zamudio)
- kotxean yoan biako yuk se espabere berandu allegaukosak (Lezama)

Arrigorriagako barietatea:

- bidxer akabako ot se oiñ estekot denporarik (Buja)
- yoan biu autoan se espabe eten dxaku berandu (Begoña)
- miñe asko trabau xat se emen danak iten dustie erdera (Larraskitu)
- kotxien yoan bear du se espabere berandu elduko gara (Basauri)
- eroaisu guardasola se esan leike eurie ein bia deuela (Galdakao)
- emen ifiñi biot se estao lekuri (Zaratamo)
- kotxean yoan beakou se espabe berandu allegauko gara (Zeberio)
- artu isu ori umeori se yausiko da (Arrankudiaga)

Arratiako barietatea:

- eroaisu guardasola se eurie iteko itxurea deko (Igorre)
- emen imini biou se espabe estao lekuri (Larrabetzu)

Gernikako barietatea:

- amen imin ber du se espabere estao lekuri (Mungia)
- iru egunien egon nas ia egune argittu arte se esin sara joan etzera (Foru)
- amen ipiñi biot se bestela lekuik esteket (Abadiño)

Otxandioko barietatea:

- dxuen biot se berandu da (Ubidea)
- amen ipiñi bi dot se ostantzien estau lekuri (Otxandio)

Markinako barietatea:

- kotxien jun bikou se bestelan berandu allegauko gara (Aulesti)
- berandu nator se trenak eskapaoste (Munitibar)
- amentxe ipiñi biot se bestela esta lekuik (Etxebarri)

1.3. Ze ... Eta

Arrigorriagako barietatea:

- urrun esin yoan se jentiek eseun aukitten kotxerik eta (Buja)
- banoa se berandu de eta (Basauri)
- banoa se berandu de ta (Zaratamo)
- berandu etorri nes se trena galdu in dot eta (Zeberio)

Arratiako barietatea:

- eroan gardasola se aurie ein beadau te (Dima)

Bermeoko barietatea:

- artun guardasola se pentza lei euridxek ingo dauela ta (Bermeo)
- erun guardasola se pentza lei euridxe ingo deuela ta (Elantxobe)

Gernikako barietatea:

- amentxe imin biar dot se ostantzien estao lekurik eta (Meñaka)
- banoa se trenak ensegida urteten deu te (Foru)

Otxandioko barietatea:

- banoye se berandu da ta (Otxandio)

1.4. Eze

Moeta hau Plentziko barietateko herri batzutan baino ez da erabiltzen hona hemen adibide batzu:

- orrek Algortakok esaeuste Jainkori eskatuten on sala ill baleitte ese dolo-rekas esiñ aguanta ta eser bere ... (Barrika)
- iñ esitteaittik ese oiñ tarda erañ eta paga esik gero errasoi okiko leuke baya paga eskero estot pentzaten nik (Barrika)
- datosela oiñ arten etorten ixen diren modun etzera ese ni yon ara ta an aik kuadrillek danak ikusi eta neuk etzen falta doasanak a ... akordata negarres ongo nittike ta eno ara ta etor eikidese baskaritten beiñ (Barrika)
- yo iñ ber dot ese belu da (Lemoiz)
- es edan askorik ese gatx itxen deu (Lemoiz)
- kanpora urten ber gendun ese eskiñen kaviduten emen (Sopela)

1.5. Zergatik Ze

Markinako barietatea:

- eruan guardasola seaittik se euridxe ingo dau ta (Lekeitio)

2. MENPEKOAK

2.1. —Lako

Plentziko barietatea:

- belu nator trenak eskapa dostelako (Bakio)
- ori esta etorri belu dalako (Sopela)
- belu nator treña galdu dotelako (Barrika)
- esta etorri belu dalako (Urduliz)
- gure ixen dotelako iñ dot (Gatika)
- damutute nao berandu etorri naselako (Loiu)
- berandu dalako esta etorri (Zamudio)
- estok etorri berandu dalako (Lezama)

Arrigorriagako barietatea:

- estaurelako gure ixen afaldu fan dire (Larraskitu)
- kafe artu telako estot in lorik (Begoña)
- esta etorri berandu dalako (Galdakoa)
- damutute ñaok berandu etorri naselako (Zeberio)

Orozkoko barietatea:

- gaur ilena dalako joan gara biarren (Orozko)

Arratiako barietatea:

- posik nao ikusi saitudelako (Zeanuri)
- damutute nao yan estotelako (Dima)
- berandu nator trena galdu otelako (Igorre)
- esta etorri berandu dalako (Larrabetzu)

Bermeoko barietatea:

- ori esta etorri berandu dalako (Elantxobe)
- posik nau amen nauelako (Arteaga)
- berandu nator trena galdu dotelako (Kortezubi)
- ori estator berandu dalako (Busturia)

Gernikako barietatea:

- belu nator trena galdu otelako (Mungia)
- esta etorri belu dalako (Fruiz)
- belu nator trena galdu dodalako (Meñaka)
- penie dekot dana jan estosuleko (Foru)
- estot eiñ lorik kafe artun dotalako (Muxika)
- berandu nator trena galdu dotelako (Axangiz, Errigoiti)
- berandu nator trena galdu in yotelako (Zornotza)
- eston etorri trena galdu dabelako (Iurreta)
- ariñ juen dalako jausi da (Abadiño)
- berandu nator trenak martxa ostalako (Arrazola)
- trenak martxa iyostalako berandu etorrinas (Berriz)

Otxandioko barietatea:

- parkatik berandu etorri naselako (Otxandio)
- berandu nator trena galdu doalako (Ubide)
- berandu nator trena galdu dotelako (Legutio)

Markinako barietatea:

- damutu nas dana dxan dotelako (Ea.)
- esta etorri berandu ixan dalako (Aulesti)
- berandu nator trena galdu dotelako (Lekeitio)
- ori esta etorri berandu dalako (Ondarroa)

- esta etorri berandu in jakolako (Etxebarri)
- esta etorri berandu dalako (Zaldibar, Ermua)

2.2. —Lakoan

Plentziko barietatea:

- orrek esetan neu bear batera iten dulakon (Leioa)
- umek intte deko ta oiñ umek asittulakon ak auntze esteu emon gure (Gatika)
- estot lorik eiñ kafe artu doalakon (Lemoiz)
- belu nator trena galdu dotelakon (Erandio)

Arrigorriagako barietatea:

- esta ardure estalakoan etorri (Buja)
- ori esta etorri berandu isin delakoan (Basauri)
- berandu etor nas trena galdu dotelakoan (Zaratamo)
- etorri nes berandu trena galdu dotelakoan (Zollo)
- nator berandu etorri dalakoan trena berandu (Arrankudiaga)

Bermeoko barietatea:

- parkatu berandu etorri nayelakon (Bermeo)
- ori esta etorri berandu dalakon (Mundaka)

2.3. —N Lez

Plentziako barietatea:

- ori kanpoko dales estaki euskera (Bakio)
- gaur illena dan les bearren yon gara (Lemoiz)
- etze ondon dekules yon nitzen etzera yaten (Berango)
- gaur illena dales bearren yon gare (Sopela)
- nesesinde kanpon itten eules beti ekar san eguneko modun ill sa (Barrika)
- emen gaoseles ikusten gos (Leioa)
- ori kanpoko dan les estaki euskera (Loiu)
- ori kanpoko daleas estaki euskerarik (Urduliz)
- oiñ esne saltxen dales bear gitxiao deko (Gatika)
- ori amekoa estales estaki euskeras (Zamudio)
- ori kanpoko dan les etxakik euskeras berbas (Lezama)

Arrigorriagako barietatea:

- ori kanpoko dan leges estaki auskere (Buja)
- ori kanpoko dan les auskerarik etxakik (Zeberio)
- gaur astelena isin da letxe yoan gara biarren (Arrankudiaga)

Orozkoko barietatea:

— gaur ilena dan letxe joan gara biarren (Orozko)

Bermeoko barietatea:

- ori kanpotarra dales estaki eskueras (Bermeo)
- gaur astelena dales dxun gara biarrien (Mundaka)
- gaur astelena dales biarrin dxun garies (Elantxobe)
- gaur astelena dales jun gara biarrien (Kortezubi)

Gernikako barietatea:

- gaur astelena dan les bearren yoan gara (Mungia)
- gaur astelena dales biarrien dxoan gara (Meñaka)
- gaur astelena dales biarrien joan gara (Foru)
- gaur astelena dales joan gara biarrien (Errigoiti)
- gaur astelena dan les biarrien joan gara (Zornotza)

Otxandioko barietatea:

— gaur astelena dales biarrin dxun gaa (Otxandio)

Markianko barietatea:

- gaur astelena dan les jun gara biarrin (Aulesti)
- ori kanpotarra dales estau itten eskuara (Lekeitio)

2.4. —Na lez

Arrigorriagako barietatea:

— geur astelena dana les yoan gara bearren (Galdakoa)

Arratiako barietatea:

- ori kanpokoa dana les estaki euskera (Igorre)
- gaur astelena dana letxe bearren yoan gara (Zeanuri)
- etorri sarana les gelditu afaiten (Dima)
- ori kanpokoa dana les estaki euskera berba eiten (Larrabetzu)

2.5. —N Moduan

Arrigorriagako barietatea:

- gaur astelena dan moduen yoan gara biarrien (Buja, Basauri)
- ori kanpokoa dan moduen estaki euskera (Begoña)
- gaixorik egon san moduen ara eran gixien (Larraskitu)
- ori kanpostarra dan moduen estaki euskera (Zaratamo)
- gaur astelan dan moduen bearren yoan gosak (Zeberio)

2.6. —Nez Gero

Bermeoko barietatea:

— etorri sarieneskero lotu apaiten (Muruetan)

Markinako barietatea:

— asi sarieneskero akabaixu (Zaldibar)

2.7. —Ela Eta

Plentziko barietatea:

— gari yotetan bear fuerte dala ta koñaka kopa bat edo bi bota (Gatika)

Arrigorriagako barietatea:

— beroa datorrela ta ganadue tunbaute bero aundixegas (Larraskitu)

— posik nao ukusi dotzutela ta (Zaratamo)

Orozkoko barietatea:

— motza dala ta itxi geuntzen (Orozko)

2.8. Zelan ... —N

Gernikako barietatea:

— gaur atelena selan dan biarrien jun gara (Iurreta)

— gaur selan astelena dan juen gaa biarrien (Abadiño)

— gaur selan astelena dan biarrera jun ga (Arrazola)

— gaur astelena selan dan biarrea jun ga (Berriz)

Otxandioko barietatea:

— ori kanpokue selan dan estaki uskeras (Otxandio)

— gaur selan astelena dan biarrea dxun ga (Ubide)

Markinako barietatea:

— gaur astelena selan dan biarrera juen ga (Zaldibar)

— ori kanpokua selan dan estaki euskeras (Ermua)

2.9. Ya Ke Ta ... —N

Plentziko barietatea:

— ya ke ta emen gausen ikusten dxoango gara (Bakio)

— ya ke etor saren lotu saitxes afari yaten (Sopela)

— ya ke emen gausen yon ingo gare ikusten (Barrika)

— ya ke ta asi saren akaba ixu (Urduliz)

- ya ke asi dosun akaba (Leioa)
- ie keta etor saran lotu saittes afaritten (Gatika)

Arrigorriagako barietatea:

- idxa ke ta in yun saldu iá ber du (Buja)
- ya ke asi dosun akabeixu (Begoña)
- ya ke ta asi dosun akabau ixu (Zaratamo)
- ya ke gausen emen yoango gara ukusten (Arrankudiaga)

Orozkoko barietatea:

- ya ke gaosan emen bagoas ekosten (Orozko)

Arratiako barietatea:

- ya ke etorri asen baskariten geldatu ai (Zeanuri)
- ya ke dakixun suk dana sauk esan (Dima)

Gernikako barietatea:

- ya ke einye dauen saldu eiñ biko da (Fruiz)
- ya ke ta emen gausen ikusten joan bigu (Foru)
- yaketa emen gausen jungo gaa ikusten (Abadiño)

Otxandioko barietatea:

- ya ke emen gausen ikusten dxuen biu (Ubide)
- ya ke ta emen gausen dxungo gaa ikusten (Otxandio)

Markinako barietatea:

- ya ke ta inyoun saldu iñ bida (Aulesti)
- ixa ke ta etorri sasen geatu saitxe afaltzen (Ondarroa)
- ya ke ta emen gauesan ikustera juengo gaa (Zaldibar)
- ya ke ta emen gausan ikustea jungo gaa (Etxebarri)
- ya ke ta asi dosun akabau ixu (Ermua)

Lantxo honetan eman ditugun adibideak jasotzeko aitatuko herrietan izan ditugun lekukoaren zerrenda emango dugu jarraian, inkesta guztiak 87-90 urte artean egin direnez lekukoaren adinak inkestak egineko sasoikoak dira.

Plentziako barietatea:

- Bakio: Feliciano Abio, 71.
- Lemoiz: Modesta Elortegi, 64.
- Barrika: Vizenta Zabala, 78.
- Gatika: Bibiana Barandika, 74.
- Urduliz: Jose Mª Azpiazu, 71.
- Sopela: Mª Luisa Urrutxua, 65.
- Berango: Maria Uribe, 70.
- Leioa: Carmen Azkue, 64.

Erandio: Dionisia Aresti, 73.
Loiu: Pedro Bilbao, 61.
Zamudio: Jose Landeta Uriarte, 51.
Lezama: Iñaki Amarika, 53.

Arrigorriagako barietatea:

Buja: Jeronimo Kortajarena, 87.
Begoña: Isabel Elorriaga, 72.
Larraskitu: Santa Larizgoitia, 85.
Basauri: Modesto Larrea, 70.
Galdakao: Eugenia Totorika, 87.
Zaratamo: Patxi Bijueska, 81.
Arrankudiaga: Jakoba Arebitorre, 68.
Zeberio: Simon Zuluaga, 67.

Orozkoko barietatea:

Orozko: Isabel Uriondo, 75.

Arratiako barietatea:

Larrabetzu: Teresa Jauregi, 63.
Igorre: Simona Etxebarria, 63.
Dima: Maria Teresa Bustinza, 62.
Zeanuri: Angeles Larrazabal, 72.

Bermeoko barietatea:

Bermeo: Justa Beristain, 58.
Mundaka: Domi Amallobieta, 68.
Busturia: Gregorio Zorrozuza, 70.
Kortezubi: Serafin Ikazuriaga, 75.
Murrueta: Bitoria Foruria, 66.
Elantxobe: Felisa Aldamiz, 88.

Gernikako barietatea:

Mungia: Maria Uria, 62.
Fruiz: Eugenia Monasterio, 56.
Meñaka: Sofia Llona, 58.
Zornotza: Benita Dudagoitia, 59.
Errigoiti: Beatriz Etxebarrieta, 72.
Foru: Fermin Urrutia Zelaia, 67.
Muxika: Gregoria Ajuriagogeaskoa, 75.
Axangiz: Piedad Gerrickabeitia, 53.
Iurreta: Dolores Sarrionandia, 56.
Abadiño: Teresa Bengoa, 55.
Berriz: Juan Onagoitia, 55.
Arrazola: Arantza Mendia, 53.

Otxandioko barietatea:

Otxandio: Jose Mª Amenabar, 72.

Ubide: Miren Ajuria, 63.

Legutio: Josefa Arregi, 70.

Markinako barietatea:

Etxebarri: Sabina Zubizarreta, 77.

Ea: Miren Rementeria, 66

Munitibar: Maritxu Irusta, 57.

Aulesti: Francisca Odiaga, 63.

Lekeitio: Kontxita Anakabe, 58.

Ondarroa: Miren Gurutze Aranbarri, 57.

Zaldibar: Felisa Irulegi, 53.

Ermua: Zezilia Izagirre, 63.